

домашнього побуту українців – гуцулів // Народна творчість та етнографія. – №5. – К., 1974. **10.** Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. Т. 1. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. **11.** Кожоляно Г.К. Матеріальна культура населення Північної Буковини в кінці XVIII – на поч. XX століть. – К., 1989. **12.** Маланчук В. Інтер'єр українського народного житла. – К., 1973. **13.** Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини XIX – 30-і роки XX ст. – К., 1978. **14.** Пожоджук Д. Добро і негаразди гуцульської архітектури // Гуцульщина. – Торонто. – 1996. – №45. **15.** Самойлович В. Українське народне житло. – К. 1972. **16.** Сілецький Р. Традиційна архітектура. У кн. Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Т. II. Етнологія та мистецтвознавство. – Львів, 2006. **17.** Січинський В. Серія монографій «Українська архітектура». – Львів, 1925. **18.** Симоненко І. Поселення, садиба та житло на Закарпатті // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – К., 1956. **19.** Смольський Г. Українське мистецтво. – Львів, 1938. **20.** Стеф'юк В. Гражда Харуків (або «хата Паліхи») // Гуцульщина. – Торонто. – 1994. – №37. **21.** Українська минувшина / За ред. А.П. Пономарьова, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміної). – К.: Либідь, 1994. **22.** Федака П. Типи і варіанти народного житла Закарпаття. – Ужгород, 1986. **23.** Федака П. Формування гірських поселень. У кн. Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Т. II. Етнологія та мистецтвознавство. – Львів, 2006. **24.** Франко І. На Підгір'ї села невеселі // Іван Франко. Тв. в 20 т. – Т. 11. – К., 1952. **25.** Шухевич В. Гуцульщина. – Т. 1. – Львів, 1899; – Т. 2. – Львів, 1902. **26.** Щербаковський В.М. Архітектура у різних народів на Україні. – Львів, 1911. **27.** Kaindl R.F. Ethnographische Striefzuge in der Ostkarpathen. – Wien, 1898. **28.** Kaindl R.F. Haus und Hof bei den Huzulen. – Wien, 1896. **29.** Kaindl R.F. Die Huzulen. – Wien, 1894. **30.** Kaindl R.F. Die Huzulen im Pruthal. – Wien, 1898.

УДК 398.3(477.85)

Антоній МОЙСЕЙ

**ВІРУВАННЯ І РИТУАЛИ, ПОВ'ЯЗАНІ
З КУЛЬТОМ ПОМЕРЛИХ У НАРОДНОМУ КАЛЕНДАРІ
СХІДНОРОМАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ**

Упродовження раніше опублікованих статей, присвячених таким структурним елементам обрядового календаря, як звичаям і обрядам, пов'язаних із культом води, вогню, посвячувальним ритуалам тощо, у даній роботі пропонується реконструкція не охарактеризованої досі обрядовості поминальних днів у народному календарі східнороманського населення Буковини. Зокрема, аналізуються такі дійства, як роздавання поман, виставляння ритуальних страв для душі померлих родичів, відвідування могил, поминки, розкладання ритуальних багать, прикрашання поминального деревця тощо.

Ключові слова: Буковина, поминальні дні, помана, поминки, поминальне деревце, ритуальні вогнища.

Антоний МОЙСЕЙ

**ВЕРОВАНИЯ И РИТУАЛЫ, СВЯЗАННЫЕ
С КУЛЬТОМ МЕРТВЫХ В НАРОДНОМ КАЛЕНДАРЕ
ВОСТОЧНОРОМАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БУКОВИНЫ**

В продолжении ранее опубликованных статей, посвященных таким структурным элементам обрядового календаря, как обычаям и обрядам, связанных с культом воды, огня, ритуалам посвящения и т. д., в данной работе предлагается реконструкция еще не охарактеризованной обрядности поминальных дней в народном календаре восточнороманского населения Буковины. В частности, анализируются такие действия, как раздача поманы, выставление ритуальных блюд для души умерших родственников, посещение могил, поминки, разложение ритуальных костров, украшение поминального дерева и др.

Ключевые слова: Буковина, поминальные дни, помана, поминки, поминальное дерево, ритуальные костры.

Antoniý MOYSEY

**BELIEFS AND RITUALS CONNECTED WITH THE CULT
OF THE DEAD IN THE FOLK CALENDAR
OF THE EASTERN ROMANIC POPULATION OF BUKOLYNA**

Sequential to the prior published articles dedicated to such structural elements of the rite calendar as customs and rites connected with the cult of water, fire, rites of initiation, etc., the present work presents the reconstruction of never previously described formalism of funeral rites in the folk calendar of the Eastern Romanic population of Bukovyna. The following rituals are being characterized in particular: giving out «pomana», serving ritual dishes for souls of dead relatives, visiting gravesites, funeral repast, lighting funeral fires, decorating funeral tree, etc..

Key words: Bukovyna, funeral days, «pomana», funeral repast, funeral tree, ritual fires.

Ще з архаїчних часів людина вишукувала причини багатьох явищ, які вона спостерігала протягом свого життя. Серед них – питання життя і смерті, здоров'я і хвороб, снів і видінь. Найбільш зрозумілим поясненням для тогочасної людини було існування душі – безтілесної субстанції, яка і є першоосновою життя та мислення. За оцінкою Е.Тайлора, подібні міркування найбільш реально відповідали світосприйняттю тодішньої людини і визнавалися первісною філософією як цілком раціональні [8, с. 145]. Душа, за давніми уявленнями, могла існувати самостійно поза тілом. Вона постійно намагалася повернутися до місця попереднього проживання і, маючи добру або злу волю, була здатна допомогти чи зашкодити людям. Для магічного впливу на душі померлих, для їх задобрення існувала ціла низка обрядів: жертвоприношення, поминальні трапези, роздавання поман, запалення свічок тощо. Найбільш ретельно ці ритуали виконували під час поминання душ померлих пращурів.

Вірування і ритуали, пов'язані з культом померлих, стали об'єктом дослідження багатьох вчених. Серед них можна згадати Е.Тайлора, С.Токарева,

Р.Вулкенеску, А.Олтяну, І.Гіною, Д.Олтяна, Г.Бостана, Н.Беєшу та ін. Щодо подібних обрядів на території Буковини – їх аналіз був зосереджений переважно на українцях. Зокрема, матеріал із згаданої тематики можна зустріти у тритомній праці «Етнографія Буковини» проф. Г.К. Кожолянка, а саме: у 2-му томі вивчена поминальна обрядовість українців Буковини; у 3-му томі – деякі календарні звичаї та обряди, пов'язані з культом померлих. На даний час слід констатувати відсутність спеціального дослідження, присвяченого віруванням і ритуалам, пов'язаним з культом померлих у народному календарі східнороманського населення Буковини.

Для реконструкції обрядовості поминальних днів у народному календарі східнороманського населення Буковини нами були використані джерельні матеріали другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. (роботи С.Маріана, Л.Боднереску, Є.Нікулице-Воронки, А.Горовея, Т.Памфіле та ін.); другої половини ХХ ст. (відповіді на анкети розповсюджені для складання Румунського етнографічного атласу, ряд монографій та робіт, присвячених окремим етнографічним підзонам Буковини). Дослідження ґрунтуються також на польових етнографічних матеріалах, зібраних під керівництвом автора на території Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії протягом 1997-2009 рр.

У календарній обрядовості багатьох народів є особливі дні, присвячені вшануванню пам'яті померлих родичів. Не виняток і календарна обрядовість східних романців, у тому числі румунів і молдаван Буковини. Найпоширеніша назва поминальних днів у них – «моші» («діди»). На думку Д.Олтяна, термін «мош» з похідним від нього «моаше» (баба-повитуха) є найбільш знаковими зі всього збереженого дакського магічно-релігійного лексикону [25, с. 429].

Для більш детального вивчення вірувань і ритуалів, пов'язаних із культом мертвих, ми спочатку в загальних рисах зупинимось на міфологічних уявленнях східнороманського населення Буковини про існування душі після смерті, про взаємовідносини між живими і потойбіччям. Так, поширена думка, згідно з якою після смерті лише припиняється земне існування, душа людини не помирає, а переходить у загробне життя. До звучання церковних дзвонів вона перебуває у хаті і чує розмови своїх близьких. Вірили, що добробут сім'ї залежить від прадідів, які відійшли в інший світ, і, для того, щоб вони піклувалися про живих, потрібно їх задобрювати.

Вже з дня смерті проводять цілу низку обрядових і магічних дійств, спрямованих на запобігання ймовірній небезпеці, що може походити від померлих, вимолити в них захист для живих. На думку населення, небіжчики, поховані згідно з усталеними звичаями, отримують упокоєність у потойбіччі, на відміну від «заложних» мерців, які перейдуть у стан нечистої сили. Отже, живі родичі, за уявленнями, мали допомогти душі покійного у загробному світі вимолити гріхи, забезпечити харчуванням та одягом, а також убезпечити себе та рідних від впливу смерті. Задля цього у східнороманського населення Буковини існують приписи і заборони,

що регламентують поведінку родичів безпосередньо у день смерті і пізніше, під час календарних свят. Так, зразу після смерті родичі мали піклуватись про таке:

- читання священиком заупокійних молитов – замолювання гріхів;
- запалення свічок. Згідно з уявленнями, свічку клали небіжчику в руки, щоб його душа не блукала у темряві на тому світі. Щоб спалити гріхи померлого, запалювали «тоягул» – свічку, закручену у формі спіралі в зріст тіла померлого. «Тоягул» запалюють у хаті і він горить біля покійника, у церкві та протягом трьох днів у кімнаті, де лежав небіжчик;
- обмивання та одягання померлого. За уявленнями, це робили, щоб на тому світі покійний був чистим і гарно одягненим. Якщо померли неодружені хлопці або дівчата, їх наряджали у весільне вбрання. До труни клали також квіти, васильок, іконку, гроші, щоб мати чим заплатити «вам» («податок», «кордон»);
- пильнування померлого від посягань злих сил (privechi). Після смерті і до поховання покійника не залишали самого у хаті, оскільки вважалось, що до тіла може повернутись душа і це нашкодить родичам; щоб запобігти поверненню до хати душі небіжчика, розчиняли двері, накривали блискучі предмети (у тому числі дзеркала), зупиняли рух годинників тощо.

Померлого поминають на третій, дев'ятий, сороковий день, перший, третій, сьомий, дев'ятий, сороковий рік після смерті [1].

Ще на початку ХХ ст. А.Горовей зафіксував вірування мешканців с. Броштени південної частини Буковини, згідно з яким на місце, де померла людина, три ночі поспіль ставили мисочку з водою, щоб напоїти душу, яка повертається туди [15, с. 227]. З цього приводу варто згадати звичай, зафіксований у 2000 р. у Драниці Новоселицького району. Мати загиблого у дорожньо-транспортній пригоді 12-річного підлітка у супроводі декількох жінок прийшла на третій день пом'янути сина на місце його смерті. Опівночі, ставши посеред дороги, вона запрошувала на поминки його душу. За уявленнями, душа покійника блукає поблизу хати, могили та улюблених за життя місць протягом 40 днів після смерті [1].

У цьому контексті варто зазначити ще один ритуал східнороманського населення Буковини, який проводився у день смерті і мав продукуючий характер, тобто покликаний відновити життя, подолати смерть та зашкодити її поверненню в дім – влаштування ігор при покійникові (Пд. Грц. Ч., Мг. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Ср. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Рп. Стр. Ч., Чд. Стр. Ч., Бдц. С., Бел. С., Блж. С., Брд. С., Врх.В. С., Дриш. С., Киш. С., Муш. С., НШ. С., Пут. С., Стт. С., Суч. С., Тиш. С., Удиш. С.) [1; 10, с. 119; 14, с. 52-53; 26, с. 127-128]. Ці ігри зазвичай носили кошунний характер. Наприклад, якщо людина, яка пильнувала померлого, засинала, штанину чи спідницю пришивали до килимка, на якому вона сиділа, а також маслили обличчя сажею (Мг. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч.); якщо покійник лежав біля вікна, обв'язували його руку ниткою і тягнули з-за вікна – здавалося, наче небіжчик піднімав її (Мг. Нов. Ч.) тощо [1].

Нерідко ігри на поминках влаштовували діти віком від 14 до 17 років. Їх зафіксовано велику кількість: «Іскринка», або «Вогник» («Scânteia», «Focusorul») – ставши в коло, передавали з рук в руки палаючу паличку або гілочку, що лежала на грудях померлого, у кого вона згасала – цілував усіх; «Чушка» («Ciușca») – це скручений зволожений рушник, один з учасників мав вгадати, в кого він захований – якщо вгадував, діставав чушкою запотилничник та ставав у центрі кола; ще гралась «У криницю» («De-a fântâna»), «Пляшку» («Șapul») та ін. [1; 10, с. 119; 14, с. 52-53; 19, с. 196-197, 201-202]. На Буковині траплялось, що в поминках брали участь ряджені. Серед них такі персонажі, як: *верблюд* та *араб* [14, с. 52-53; 19, с. 206-207], *смерть* та *чорт* [26, с. 127-128], *коза*, *дід* та *баба* [19, с. 204, 209-210].

Ігри та жарти над покійниками практикували також українці Буковини [1] та Карпат [7. – Т. 1, с. 143].

У східнороманського населення краю існує переконання, за яким душі померлих у визначені календарні дні повертаються на землю. З огляду на це, румуни і молдавани справляють по три-шість поминальних днів на рік, хоча їхня календарна приуроченість у різних селах не однакова. Так, у Магалі Новоселицького району дотримували такі поминальні дні: суботи перед та під час Великого посту, «Проводи» – тиждень після Великодня, субота перед Трійцею, тиждень до св. Дмитра, Йордан та ін. [1].

Аналіз джерельних матеріалів дає можливість визначити найбільш поширені поминальні дні в східнороманського населення впродовж року:

– Різдвяні моші (Пд. Грц. Ч., ВК.Глб. Ч., Мн. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Ср. Нов. Ч., Ниж.П. С.) [1; 18, с. 165; 23. – Т. 1, с. 61; 24, с. 394; 26, с. 11];

– Водохреща (Мг. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Бел. С., Кст. С., Мзн. С., Ниж.П. С., Стп. С.) [1; 18, с. 161-162];

– 40 мучеників (Йр. Глб. Ч., Кк. Глб. Ч., Мн. Нов. Ч., Арб. С., Бел. С., Бри. С., Дмб. С., Іліш. С., Крл. С., Лкч. С., Мел. С., Мзн. С., Міг. С., Міт.Д. С., Ниж.П. С., Нв.Фр. С., Пжр. С., Стп. С., Уди. С., Фнд.М. С., Шар.Д. С., Шкея С.) [1; 18, с. 161-162; 20. – Т. 2, с. 110-114; 27. – Т. 4, с. 325-329];

– Святгеоргіївські моші (Тч. Глб. Ч., Мл. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Бри. С., Нв.Фр. С.) [20. – Т. 3, с. 198; 27. – Т. 4, с. 325-329];

– Святілівські моші (Кс. Стр. Ч., Чд. Стр. Ч., Кмп. С., Тиш. С.) [1; 22; 24, с. 132];

– Осінні моші – тиждень перед св. Дмитром [1], Святдмитріївські моші (Стр. С., Фнд.М. С.) [13, с. 388; 24, с. 182; 27. – Т. 4, с. 325-329];

– Овіденії (ВК.Глб. Ч., Пел. С.);

– св. Микола [1; 24, с. 215-216, 249; 27. – Т. 4, с. 325-329];

Зимові моші – тиждень перед Великим постом (Мг. Нов. Ч., Брт. С., Ниж.В. С., долина р. Суха, Тдр. С., Уди. С., Фнд.М. С.);

– св. Тоадер (Йр. Глб. Ч., Кк. Глб. Ч., Тр. Нов. Ч., Чд. Стр. Ч., Бел. С., Врх.В. С., Вол. С., Гур.Г. С., Іліш. С., Кст. С., Лкч. С., Мзн. С., Сас. С., Скр. С., Стп. С., Ст.Фр. С., Стр. С.) [1; 12, с. 311; 13, с. 387; 20. – Т. 1, с. 199-201; Т. 2, с. 23-26, 49-50; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– суботи Великого посту (Пд. Грц. Ч., Дн. Нов. Ч., Мг. Нов. Ч., Мн. Нов. Ч., Мл. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Брт. С., Риж. С., Стл. С.) [1; 17, с. 181; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Вербні моші (Moşii de Florii) (Пд. Грц. Ч., Тч. Глб. Ч., Мг. Нов. Ч., Бел. С., Брт. С., Бри. С., Бун. С., Ліуз.Х. С., Стл. С.) [1; 27. – Т. 2, с. 179-180; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Страсний четвер (Вл. Глб. Ч., Кк. Глб. Ч., Тч. Глб. Ч., Мг. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Бел. С., Бос. С., Брт. С., Брз. С., Бки. С., Геїн. С., Гур.Г. С., Джм. С, Мзн. С., Мон.Х. С., Ост. С., Поян.С. С., Ст.Фр. С., Стл. С., Стп. С., Фрс. С., Фнд.М. С., Шар.Д. С.) [1; 12, с. 313, 322; 16; 20. – Т. 2, с. 190-196; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Великодні моші (Йр. Глб. Ч., Мл. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Брт. С., Бри. С., Дхи. С., Мел. С., Пжр. С., Риж. С., Суч. С.) [1; 18, с. 163; 20. – Т. 3, с. 82-83; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Великодній понеділок (Бг. Глб. Ч., ВК.Глб. Ч., Пжр. С., Риж. С.) [1; 17, с. 183];

– Проводи (Кр. Глб. Ч., Бн. Нов. Ч., Мг. Нов. Ч., Мн. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Рп. Стр. Ч., Бел. С., Бер. С., Бос. С., Брт. С., Брз. С., Вол. С., Ліи. С., Кин. С., Крл. С., Ком. С., Мрд. С, Мнс. С., Мон.Х. С., Ниж.Г. С., Птр. С., Пжр. С., Рди. С., Стп. С., Суч. С., Тиш. С., Фнд.М. С.) [1; 20. – Т. 3, с. 123-132, 236; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Вознесіння (Бк. Грц. Ч., Тр. Нов. Ч., Бел. С., Дхи. С., Дмб.С., Рес. С., Шар.Д. С.) [1; 20. – Т. 3, с. 123-132, 236; 27. – Т. 4, с. 336-342];

– Літні моші (Русалії) (ВК.Глб. Ч., Кк. Глб. Ч., Мг. Нов. Ч., Мл. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Арб. С., Бос. С., Врх.П. С., Дхи. С., Дмб. С., Кал. С., Ниж.П. С., Пел. С., Пжр. С., Поян.С. С., Риж. С., Суч. С., Уди. С.) [1; 11, с. 309; 18, с. 166; 24, с. 19-23; 27. – Т. 4, с. 336-342; 28, с. 79].

Поминальні дні впродовж річного календарного циклу є і в українців Буковини. В них найбільш важливими вважали: Святвечір (Шр.Хот. Ч., Др.Зст. Ч., В.Ст.Кцм. Ч., Гв.Кцм. Ч., Ів.Кцм. Ч., Ли.Кцм. Ч., Мл.Кцм. Ч., Мм.Кцм. Ч., Н.Ст. Кцм. Ч., Шп. Кцм. Ч., УП.Птл. Ч., Сц.Скр. Ч., БП. Стр. Ч., Мл. Вжн. Ч.) [1; 6, с. 57-58], Новий рік (Плт. С.), 40 мучеників (Шр.Хот. Ч., Улм. С.), суботу перед св. Дмитром (Мл. Вжн. Ч., Др.Зст. Ч., В.Ст.Кцм. Ч., Ли.Кцм. Ч., Мл.Кцм. Ч., Н.Ст. Кцм. Ч., Шп. Кцм. Ч., УП.Птл. Ч.), М'ясопусну суботу (В.Ст.Кцм. Ч., Н.Ст. Кцм. Ч., Шп. Кцм. Ч., УП.Птл. Ч.), суботи Великого посту (Шп. Кцм. Ч., Шр.Хот. Ч.) [1], Вербну неділю (Мм.Кцм. Ч.) [6, с. 73], Страсний четвер (Млд. С., Плт. С.), Великдень (Бг. Вжн. Ч., Ви.Вжн. Ч., Мл. Вжн. Ч., В.Ст.Кцм. Ч., Ли.Кцм. Ч., Н.Ст. Кцм. Ч., БП. Стр. Ч., Вел.Мар. С., Дерм. С., Нег. С.), Провідну суботу (Ви.Вжн. Ч., Мл.Кцм. Ч.) або неділю (Бг. Вжн. Ч., Мл. Вжн. Ч., Лев.Клм. Ч., УП.Птл. Ч., Шр.Хот. Ч., Ли.Кцм. Ч., Н.Ст. Кцм. Ч., Гв.Кцм. Ч., Ів.Кцм. Ч., БП. Стр. Ч., Кліт С.) [1], Вознесіння (Ви.Вжн. Ч., Мл.Кцм. Ч., Мм.Кцм. Ч., Мх. Стр. Ч.), Зелені свята (Ви.Вжн. Ч., Др.Зст. Ч., В.Ст.Кцм. Ч., Мл.Кцм. Ч., Мм.Кцм. Ч., Шп. Кцм. Ч., Мх. Стр. Ч., БП. Стр. Ч., Дерм. С., Нег. С.) [1; 6, с. 56].

Порівняльний аналіз календарної поминальної обрядовості східно-романського та українського населення Буковини дає змогу констатувати, що у багатьох випадках календарні дати, до яких приурочені поминальні дійства, збігаються. Крім того, як засвідчують наявні джерельні матеріали, в румунів і молдаван характерна дещо більша кількість поминальних днів у році.

Для східнороманського населення Буковини поминання покійників спрямоване на те, щоби полегшити їх посмертне існування і забезпечити всім необхідним у потойбічному світі (їжею, водою, світлом, теплом) протягом усього календарного циклу. Отже, обрядовість складається з комплексу ритуальних елементів церковного, сімейного та громадського поминання померлих:

- роздавання помани;
- страв, спеціально призначених для покійника, і дійств аналогічного характеру;
- відвідування могил;
- поминок;
- ритуальних вогнів (свічок, багать);
- заборон у поминальні дні;
- поминального деревця.

Обов'язковою складовою поминальної обрядовості під час календарних свят є пожертви: виділення обрядових страв для померлого, помана його символічному «заступнику» – першому стрічному, бідному тощо. Дотримання згаданої регламентації мало запобігти поверненню небіжчика і, водночас, полегшити його потойбічне життя.

Помани, які роздають румуни Буковини по померлих родичах, відрізняються залежно від календарного свята і регіону. Так, у долині р. Суха на св. Гната за поману давали свиняче м'ясо або сало [12, с. 107]. На 40 мучеників заведено випікати у формі вісімки, бджоли, людини, голубів тощо 40 хлібців, які називали святками («sfintișori») (Арб. С., Бор. С., Бри. С., Міг. С., Міт.Д. С., Пжр. С., Стп. С., Уди. С., Шар.Д. С.). У Нижніх Пиртівцях «святки» намащували медом та обсипали тертим горіховим ядром. У деяких місцевостях замість святків господині готували 40 плачинд з капустою і маком. За поману давали по одному калачику чи плачинді разом зі свічкою вдома або біля церкви [1; 18, с. 161-162; 20. – Т. 2, с. 107-114; 27. – Т. 4, с. 325-329]. З огляду на скотарський характер дня св. Георгія, за упокій роздавали молочні продукти, як-от миску солодкого звареного молока з локшиною. Найчастіше молоко з локшиною, калачик та свічку розносили по хатах, де є маленькі діти [20. – Т. 3, с. 198]. На св. Іллі роздавали за поману яблука, які саме починали дозрівати (Кс. Стр. Ч., Тиш. С.). На Преображення Господнє за поману роздавали виноград, а до церкви несли медові щільники [24, с. 132, 145].

На Зимові моші поманою для маленьких дітей були такі страви, як бринза, солодке молоко з локшиною, плачинди з бринзою [20. – Т. 1, с. 199-201]. У деяких місцевостях узвичаєно роздавати 7 глечиків з солод-

кою водою і свічечки. Вірили, що в такий спосіб можна утворити джерело на тому світі (*Брт. С., Ниж.В. С., Уди. С.*). Бідних обдаровували сорочками, шматками полотна [27. – Т. 4, с. 336-342]. У долині р. Суха на Зимові моші до церкви несли проскуру з кухлем солодкої води, у наш час – миску з борошном, на яке кладуть декілька цибулин [12, с. 311].

Існують поминальні дні, в які повелось робити пожертву у церкві на честь померлих. Так, на св. Тоадера жінки приходили до храму з чотирма великими і кількома маленькими калачами, пляшкою води чи вина, цукерками, фруктами. Все це освячував священик і воно залишалося в церкві [1]. У деяких місцевостях обов'язково давали ще й коливо («colivă») – варену пшеницю (*Кст. С., Сас. С.*). Крім колива, жінки також несли склянку меду, на яку ставили свічку. У Старих Фратівцях поману приносили до церкви у ситі або решеті. Зазвичай у храмі правили панахиду по покійнику (*Йр. Глб. Ч., Кк. Глб. Ч., Лкч. С., Скр. С.*). У всі суботи Великого посту наприкінці літургії у церкві запалювали «тояг» [20. – Т. 2, с. 23-26, 49-50], приносили до церкви чотири великі калачі, коливо та мед.

Пожертву до церкви давали також у Страсний четвер і Великдень. У Страсний четвер всі йшли до храму на «денії». Тричі обходили його, а потім із запаленими свічками поверталися додому. Поманою був посуд із солодкою водою або вином, калачики зі свічками, кружка, миска, рушник, платок, цукерки, печиво тощо (*Бн. Нов. Ч., Мг. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Мон.Х. С., Фнд.М. С.*) [1; 20. – Т. 2, с. 194-195, 336-342]. Жінки приносили за упокій коливо [27. – Т. 4, с. 336-342].

На Великдень та Проводи поману, переважно маленькі пасочки та крашанки, роздавали біля церкви [20. – Т. 3, с. 82-83; 27. – Т. 4, с. 336-342].

Чи не найбільше видів помани роздавали під час Літніх мошів – на Зелені свята. Залежно від регіонів, це були калачі зі свічками, миски та кружки, прикрашені трояндами та гілочками черешні, посудини з солодкою водою, з голубцями, студенцем, молоком з локшиною, борщем, пляшки з вином, пивом, дерев'яні ложки, сорочки, хустини, взуття, шматки полотна тощо [24, с. 19; 27. – Т. 4, с. 336-342]. Подекуди посудини обов'язково прикрашали пучечком василька, перев'язаним червоною стрічкою. Зафіксовані навіть випадки, коли за поману давали ягнят, курей, курчат; у Пожориті існує звичай дарувати своїм фінам теличку разом із дійницею та цідилом [24, с. 19].

На Буковині існують також свята, на яких раніше поминали зложених покійників. Так, у с. Валя Кузьмин Глибоцького району на Овіденії заведено освячувати у церкві предмети, призначені для помани, яку роздавали без свічок, примовляючи: «За сьогоднішнє свято Овіденії та померлих» / «Pentru ziua de Ovidenie pentru de azi și pentru cel cea murit» [1].

Звичай давати пожертву за упокій у поминальні дні дуже поширений серед українців Буковини. У його проведенні є багато спільного з румунами і молдаванами. Наприклад, на 40 мучеників в українців так само жінки виготовляють 40 медових коржів у формі пташок та роздають дітям (Шр.Хот. Ч.). Спільною є також традиція роздавати поману біля це-

рки, на цвинтарі, справляти тут панахиди, згадувати тих, хто зник безвісти, та самогубців. У деяких українських селах краю зафіксовані також випадки дарування за поману тварин і птахів [1].

Для підтримки на тому світі померлих їжею та питвом румуни і молдавани Буковини в певні календарні свята залишали на столі ритуальні страви. Вірили, що випарами чи запахом від них будуть харчуватись душі пращурів. Так, на Святвечір повелось не прибирати зі столу калач та склянку води [1; 24, с. 394; 23. – Т. 1, с. 61]. У с. Валя Кузьмин після святвечірньої трапези господиня перевертала догори дном усі миски, аби душі предків не залазили до них. Рештки їжі, після того, як пролежали всю ніч на столі, наступного дня подрібнювали та викидали птахам, вірячи, що влітку ті не будуть шкодити врожаю [1].

Аналогічний обряд румуни і молдавани Буковини практикували також на Овіденії та Страсний четвер. Так, у прилеглих до Чернівців селах узвичасно напередодні Овіденії залишати на ніч миску з водою для «пильнування» («la priveghiat»). До миски приліплювали свічку, запалювали та «пильнували». Опівночі, людина, яка це робила, біла 100 поклонів [24, с. 215-216]. У Страсний четвер господарі розпалювали зі сміття вогнище, біля нього ставили стілець, на який клали відро з водою та кухоль. Вірили, що душі померлих зігріватимуться біля ватри та втамують спрагу [16].

Традиція не прибирати святвечірні страви відома також українцям Буковини. Вони сідали за святковий стіл лише після того, як віднесли поману сусідам, вінчальним батькам, старшим братам та сестрам. За столом відводилось місце та посуд для покійних родичів. Посередині клали калач зі свічкою, по кутах – по голівці часнику, щоб відігнати нечисту силу. Рештки страв (переважно кутю) залишали на ніч, вірячи, що вночі завітають душі померлих [1; 6, с. 57-58]. За народними уявленнями, до їжі має прилетіти муха, тобто «душа покійника», щоб скуштувати вечерю.

Звичай «кормління» душ померлих родичів в українців Буковини також проводився на Новий рік (*Плт. С.*) та Зелені свята (*Дерм. С.*) [6].

Наявні джерельні матеріали засвідчують, що східнороманське населення краю відвідувало могили померлих родичів лише у найбільш важливих поминальних дні. Зокрема, на Різдво, Водохреще, св. Георгія, св. Іллі, св. Марії (Різдво Богородиці – 21 вересня), в суботи Великого посту, Страсний четвер, Великдень, Проводи, Вознесіння, Зелені свята та ін. Традиційно на цвинтарі прибирали могили, вірячи, що в такий спосіб «прочистять» померлим очі. Так, у Тарасівцях Новоселицького району могили повелось прибирати у Страсний четвер. На поминальні свята близькі та рідні роздавали поману і залишали страви на могилах, запалювали свічки, вважаючи, що гріють та годують душі в їх загробному житті. На певні календарні свята (як-от Водохреще, св. Іллі, суботи Великого посту, на Великдень, Проводи, Вознесіння, Зелені свята та ін.) на цвинтарі священик править заупокійну службу, після чого обходить могили, обкурюючи їх ладаном та кроплячи освяченою водою (*Пд. Грц. Ч., Кр. Глб. Ч., Мг. Нов. Ч., Мн. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Тр. Нов. Ч., Чд. Стр. Ч.,*

Рук. С.) [1; 9, с. 23; 17, с. 83]. Обкурювати та освячувати могили могли і звичайні миряни – близькі та родичі померлих.

Варто зауважити факт можливого збігу днів поминання душ померлих предків і пам'яті загиблих воїнів. Подібний приклад з міжвоєнного періоду пам'ятають старожили с. Тарасівці. Після того, як пом'янули загиблих солдат, в обід священик з процесією та хоругвами обходив цвинтар, потім освячував та обкурював могили. У наші дні у Тарасівцях священик із процесією обходить могили на цвинтарі на Проводи [1].

На могилах померлих заведено влаштовувати трапези, роздавати помани. Нерідко могили накривали килимами, скатертинами, на них виставляли вино, горілку та ритуальні страви [1; 9, с. 23; 17, с. 183; 20. – Т. 3, с. 123-124]. Біля могильного хреста запалювали невелике вогнище для обкурювання могил. Зафіксований також звичай завітчувати могили освяченою на Зелені свята та св. Іллі зеленню. На Трійцю також прикрашали могили гілками верби, липи та тополі (*Мл. Нов. Ч., Ст. Нов. Ч., Ниж.П. С.*) [18, с. 166], на св. Іллі – квітами (*Кс. Стр. Ч., Клм. С.*) [24, с. 132].

Традиція відвідувати місця поховання пращурів широко побутує в українців Буковини. В них, як правило, роблять це на Вербну неділю, Страсний четвер, Великдень, Проводи, Вознесіння, Зелені свята тощо. Спільними є звичаї завітчувати могили освяченою зеленню (гілками верби) (*Мм.Кцм. Ч., Шр.Хот. Ч.*) [1; 6, с. 73]; влаштовувати на них трапези (*Бг. Вжн. Ч., Ів.Кцм. Ч., Мм.Кцм. Ч., БП. Стр. Ч., Шр.Хот. Ч.*) [1; 6, с. 56]; проводити обхід на чолі зі священиком, який освячує та обкурює могили (*Лв.Клм. Ч., БП. Стр. Ч., Шр.Хот. Ч.*) [6]; роздавати помани; освячувати та обкурювати могили мирянами. Відрізнялася лише календарна приуроченість тих чи інших дійств в українського та східнороманського населення Буковини.

Родичі померлих могли влаштовувати поминки як у себе вдома, так і колективні біля церкви. Подібні факти зареєстровані на св. Харлампія (*Бел. С., Кст. С., Мзн. С., Стп. С.*), 40 мучеників (*Бел. С., Дмб. С., Крл. С., Мзн. С., Фнд.М. С.*) [20. – Т. 2, с. 113-114; 27. – Т. 4, с. 325-329], св. Пантелеймона, св. Миколи [24, с. 139, 249], св. Тоадера (*Кк. Глб. Ч., Вол. С., Ліуз.Х. С., Стп. С.*), Страсний четвер (*Кк. Глб. Ч., Тч. Глб. Ч.*) [20. – Т. 2, с. 23-26, 195-196], Вознесіння (*Тр. Нов. Ч., Дхи. С., Шар.Д. С.*) [1; 27. – Т. 4, с. 336-342], Зелені свята [24, с. 22] тощо.

Найпоширенішим днем влаштування колективних поминок на подвір'ї церкви є Вознесіння. Зазвичай, розкладали великий стіл, а парафіяни приносили ритуальні страви. Згадували спочилих прадідів та загиблих у війнах героїв. Після трапези роздавали помани близьким та родичам (*Тр. Нов. Ч., Дхи. С., Шар.Д. С.*) [1; 27. – Т. 4, с. 336-342]. Священик освячував помани. Існувала також спеціальна помана й для нього. Так, у деяких місцевостях Буковини йому давали двох півнів [24, с. 22]. У подібний спосіб відбувалися поминки і вдома у близьких, які втратили своїх рідних. Причому, священику не обов'язково треба було брати в них участь. Зафіксовано також проведення поминок за помер-

лими неприродною смертю: потопельників, тих, кого з'їли вовки, чи хто загубився у день св. Харлампія та св. Миколи [24, с. 249]. На св. Харлампія після ритуальної трапези роздавали помани за померлих родичів на ім'я Харлампій та тих, які загинули неприродною смертю. Подібні поминки робилися також у день св. Тоадера на честь померлих на ім'я Тоадер [20. – Т. 2, с. 23-26].

У східнороманського та українського населення Буковини, як свідчать джерельні матеріали, заведено на поминальні свята розпалювати вогнища. Найприкметнішим для поминальної обрядовості румунів і молдаван Буковини є ритуальне вогнище, розкладене в Страсний четвер. Зазвичай, розпалювали його зі сміття, неподалік клали відро з водою та кухоль з думкою про те, що прийдуть зігрітися та втамувати спрагу душі предків [15, с. 228; 20. – Т. 2, с. 190-193]. Ці багаття розпалювали в господарствах, зрідка на пагорбах на околиці. У долині р. Суха їх називають «кікіріде» («chichiride») (*Фрс. С.*), «мошь» («moși») (*Джм. С.*), «папалає» («papalaie») (*Бкш. С.*), «пепелає» («păpălăie») (*Стл. С.*), «жертви» («jertve») (*Ост. С.*) і вважають жертвами, принесеними душам померлих прадідів. У Фрасині, крім води, на маленькому столі біля ритуального багаття клали улюблені страви померлого. Маленьким дітям давали за поману кухоль з водою та калачик. Вірили, що чим більшим є вогнище, тим більше душ померлих прийдуть до нього зігрітися. Малеча бралася за руки і водила навколо хоровод. У цей час господиня була кочергою об кути в хаті: на печі, попід лавицею, по ліжку тощо, щоб прогнати душі померлих, які завітали до оселі [12, с. 313].

Для поминальних днів характерні застороги від виконання хатніх робіт. Не можна було прибирати, шити, ткати, прати білизну тощо. У Стражі суворо заборонялося мастити глиною стіни чи піч, бо вірили, що затуляють глиною роти померлої рідні. У Балачені уникали білити в Страсний четвер, щоб, мовляв, не кропити душі предків вапном [20. – Т. 2, с. 23-26, 190-193]. Поширеним на Буковині було вірування, згідно з яким заборонялося їсти яблука до св. Іллі, доки їх не освятили в церкві. А на саме це свято їли аж після того, як дали їх комусь за поману. Вірили, що той, хто знехтує цим правилом, буде на тому світі вічно збирати яблука [24, с. 132], або що вони, роздані за поману, не будуть прийняті душами померлих. Дітям заборонялося до св. Іллі підкидати яблука вгору [22]. Цієї заборони дотримувались, насамперед, жінки, в яких були малі діти, бо вірили, що на тому світі у св. Іллі є яблуня, плодами якої він пригощає дітей, але тим з них, чий батьки не дотримали заборони, не дає [21].

У східнороманського населення Буковини зафіксована також наявність поминального деревця під час поминальних днів. Так, подекуди в Страсний четвер повелось відносити до церкви деревце, до якого чіпляли яблука та інші фрукти, калачики, пряники тощо. У церкві платили також за справляння заупокійних служб (*Бос. С., Гур.Г. С., Мзн. С., Ст.Фр. С., Стп. С.*) [20. – Т. 2, с. 195-196].

За основними елементами проведення поминальних днів у народному календарі східнороманського населення Буковини дуже подібні «діді» в українців та білорусів; «задушки» у слов'ян-католиків (Західної Білорусі, Польщі, Словаччини, Хорватії, Словенії) [7. – Т. 2, с. 43, 246], «задушниці» в південних слов'ян (сербів і болгар) [2, с. 268, 291, 3, с. 239; 7. – Т. 2, с. 248]; «радуниці» в східних слов'ян (росіян, білорусів та українців) [7. – Т. 4, с. 389-390]. Крім слов'ян, багато спільного простежуємо в поминальній обрядовості інших європейських народів. Так, побутувало відвідування могил родичів на цвинтарі в італійців, народів Скандинавії, колишньої Югославії, у фінів [2, с. 248; 3, с. 18, 121; 4, с. 114, 130]; залишання на столі решток ритуальних страв у французів, португальців, фінів, австрійців та ін. [4, с. 38, 57-58, 130, 172]; влаштування поминок у народів колишньої Югославії [2, с. 248]; заквітчання місць поховання зеленню; заупокійні панахиди тощо.

Отже, наявний джерельний матеріал дає змогу визначити, що у східнороманського населення Буковини існує велика кількість поминальних днів у народному календарі. Головними діями були роздавання поман, виставляння ритуальних страв для душ померлих родичів, відвідування могил, поминки, розкладання ритуальних багать, прикрашання поминального деревця тощо. Для цих днів характерні також заборони на хатні роботи, їсти та підкидати вгору яблука до св. Іллі тощо. На основі порівняльного аналізу констатовано, що більшість дійств, проведених під час поминальних днів, узвичаєні і в українців Буковини. Відмінною, втім, є приуроченість до різних свят. Зібраний джерельний матеріал свідчить про цілий комплекс поминальних днів та ритуальних дійств, а також про збереження на Буковині до наших днів вірування в те, що душі померлих продовжують існувати у потойбічному світі, а живі залежать від них. На обрядовість поминальних днів сильний вплив справляє церква, що виявляється в обходах священиком могил, панахидах, заупокійних службах, колективних поминках біля храму, удома й на цвинтарях тощо.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Румуномовні села Буковини Чернівецька область України (Ч):

- Бг. Глб. Ч. – Багринівка Глибоцького р-ну
- ВК.Глб. Ч. – Валя Кузьмин Глибоцького р-ну
- Вл. Глб. Ч. – Волока Глибоцького р-ну
- Йр. Глб. Ч. – Йорданешти Глибоцького р-ну
- Кр. Глб. Ч. – Корчівці Глибоцького р-ну
- Кк. Глб. Ч. – Купка Глибоцького р-ну
- Тч. Глб. Ч. – Терблеча Глибоцького р-ну
- Бк. Грц. Ч. – Байраки Герцаївського р-ну
- Пд. Грц. Ч. – Підвальне Герцаївського р-ну
- Бн. Нов. Ч. – Бояни Новоселицького р-ну

Дн. Нов. Ч. – Динівці Новоселицького р-ну
 Мг. Нов. Ч. – Магала Новоселицького р-ну
 Мл. Нов. Ч. – Мамалига Новоселицького р-ну
 Мн. Нов. Ч. – Малинівка Новоселицького р-ну
 Ст. Нов. Ч. – Стальнівці Новоселицького р-ну
 Ср. Нов. Ч. – Строїнци Новоселицького р-ну
 Тр. Нов. Ч. – Тарасівці Новоселицького р-ну
 Кс. Стр. Ч. – Красноільськ Сторожинецького р-ну
 Рп. Стр. Ч. – Ропче Сторожинецького р-ну
 Чд. Стр. Ч. – Чудей Сторожинецького р-ну

Сучавський повіт Румунії (С):

Арб. С. – Арборе	Мнс. С. – Менестіоара
Бдц. С. – Бедіуц	Мон.Х. С. – Монастир Хуморулуй
Бел. С. – Белечена	Мрд. С. – Марджіня
Бер. С. – Беркісешти	Муш. С. – Мушениця
Бкш. С. – Букшоая	Ниж.В. С. – Нижній Віков
Блк. С. – Білка	Ниж.Г. С. – Нижній Городнік
Бос. С. – Босанч	Ниж.П. С. – Нижні Пиртівці
Брд. С. – Бурдужени	Нв.Фр. С. – Нові Фратівці
Брз. С. – Бряза	НШ. С. – Нягра Шарулуй
Брт. С. – Бреешти	Ост. С. – Остра
Брш. С. – Броштени	Пел. С. – Пелтіноаса
Бун. С. – Бунінц	Пжр. С. – Пожорита
Вол. С. – Воловец	Поян.С. С. – Пояна Стампій
Врх.В. С. – Верхній Віков	Птр. С. – Петрівці
Гейн. С. – Гейнешти	Пут. С. – Пупна
Гур.Г. С. – Гура Гуморулуй	Рдц. С. – Радівці
Джм. С. – Джеменя	Рес. С. – Реусени
Дмб. С. – Думбревени	Ршк. С. – Рошкани
Дрш. С. – Дрегушанка	Сас. С. – Саска
Дхш. С. – Долхешти	Скр. С. – Секурічени
Іліш. С. – Ілішешти	Стл. С. – Стулпикани
Кал. С. – Калафіндешти	Стп. С. – Ступка
Кин. С. – Киндрени	Ст.Фр. С. – Старі Фратівці
Кмп. С. – Кимпулунг (Молдавський)	Стр. С. – Стража
Ком. С. – Коменешти	Суч. С. – Сучава
Крл. С. – Корлата	Тдр. С. – Тодірешти
Кст. С. – Костина	Тиш. С. – Тишівці
Ліуз.Х. С. – Ліузій Хуморулуй	Удш. С. – Удешти
Лкч. С. – Лукачешти	Фнд.М. С. – Фунду Молдовей
Мел. С. – Меліни	Фрс. С. – Фрасін
Мзн. С. – Мезенешти	Шар.Д. С. – Шару Дорней
Міг. С. – Міговени	Шкея С. – Шкея
Міт.Д. С. – Мітокул Драгомірней	

**Українські села:
Чернівецька область (Ч):**

Лв.Клм. Ч. – Лівинці Кельменецького р-ну
Бг. Вжн. Ч. – Берегомет Вижницького р-ну
Вш.Вжн. Ч. – Вашківці Вижницького р-ну
Мл. Вжн. Ч. – Мілієве Вижницького р-ну
Шр.Хот. Ч. – Ширівці Хотинського р-ну
Др.Зст. Ч. – Дорошівці Заставнівського р-ну
В.Ст.Кцм. Ч. – Верхні Станівці Кіцманського р-ну
Гв.Кцм. Ч. – Гаврилівці Кіцманського р-ну
Ів.Кцм. Ч. – Іванківці Кіцманського р-ну
Лш.Кцм. Ч. – Лашківка Кіцманського р-ну
Мл.Кцм. Ч. – Малятинці Кіцманського р-ну
Мм.Кцм. Ч. – Мамаївці Кіцманського р-ну
Н.Ст. Кцм. Ч. – Нижні Станівці Кіцманського р-ну
Шп. Кцм. Ч. – Шипинці Кіцманського р-ну
УП.Птл. Ч. – Усть-Путила Путильського р-ну
Сщ.Скр. Ч. – Селище Сокирянського р-ну
БП. Стр. Ч. – Банилів-Підгірний Сторожин. р-ну
Мх. Стр. Ч. – Михальча Сторожинецького р-ну

Сучавський повіт Румунії (С):

Вел.Мар. С. – Велика Марицея
Дерм. С. – Дерменешти
Кліт С. – Кліт
Млд. С. – Молдовиця
Нег. С. – Негостина
Плт. С. – Палтін
Улм. С. – Ульма

Джерела та література: 1. Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2005-2009). Експедиційний матеріал зібраний під керівництвом автора від місцевих жителів румуномовних та українських сіл Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії; 2. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Зимние праздники. – М.: Наука, 1973. – 352 с.: іл.; 3. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Весенние праздники. – М.: Наука, 1977. – 357 с.: іл.; 4. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Летне-осенние праздники. – М.: Наука, 1978. – 296 с.: іл.; 5. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. – М.: Наука, 1983. – 218 с.: іл.; 6. Петрюк В. Обряди і звичаї Мамаївців / В.Петрюк.

– Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 100 с.; 7. Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого. – М.: Международные отношения, 1995-2004. – Т. 1-3; 8. Тайлор Э.Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Пер. с англ. Д. А. Коропчевского // Э.Б.Тайлор. – Смоленск: Русич, 2000. – 624 с.; 9. Bodnărescu L. Câteva datini de paști la români. Încondeiatul ouălelor de paști în culori / L.Bodnărescu. – Cernăuți: Editura autorului, 1908. – 28 p.; 10. Crețan I. Putna de altădată. Monografie etnografică și folclorică / I.Crețan. – București: Simetria, 2000. – 150 p.; 11. Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I. (anii 1429-1944) / Ciobanu P., Prelipcean R., Slănină V. – Câmpulung Moldovenesc: Amadoros, 2004. – 467 p.; 12. Diaconu V. Etnografie și folclor pe Suha Bucovineană. Obiceiuri și credințe / V.Diaconu. – Iași: Unirea, 2002. – 490 p.; 13. Fundu Moldovei o așezare din ținutul Câmpulungului bucovinean / Lucău-Dănilă F., Rusan D. – Fundu Moldovei: Societatea pentru cultură «Dimitrie Gusti», 2000. – 464 p.; 14. Găinaru E.C. Monografia comunei Burdujeni plasa Bosancea, județul Suceava. Cu o hartă și 16 fotografii / E.C.Găinaru. – București, 1936. – 130 p.; 15. Gorovei A. Credinți și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I. Datcu // A.Gorovei. – București: Editura «Grai și suflet – Cultura națională», 1995. – 344 p.; 16. Herescu P. Superstiții / P.Herescu // Șezătoarea. – 1894-1895. – A. 3. – P. 49-50; 17. Iacob E.A. Oameni și datini din Roșcanii Sucevii / Ediție îngrijită de S. și I. Popescu-Sireteanu, studiu introductiv de I. Popescu-Sireteanu. – Iași: Princeps Edit, 2006. – 304 p.; 18. Iețcu I. Pârtești de Jos 1415-2000 / I.Iețcu. – Suceava: Cuvântul nostru, 2000. – 200 p.; 19. Marian S.F. În mormântarea la români: Studiu etnografic / S.Fl.Marian. – București: Lito-Tipografia Carol Gobl, 1892. – 593 p.; 20. Marian S. Fl. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție îngrijită și introducere de I. Datcu / S.Fl.Marian. – București: Editura «Grai și Suflet – Cultura Națională», 2001. – Vol. I. – 222 p.; Vol. II. – 216 p.; Vol. III. – 244 p.; 21. Marinescu R. În noaptea de sf. Vasile / R.Marinescu // Șezătoarea. – 1892-1893. – A. 1. – P. 292-293; 22. Mihăilescu S. Superstiții / S.Mihăilescu // Șezătoarea. – 1893-1894. – A. 2. – P. 195-198; 23. Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică (Ediție îngrijită de V. Durnea) / E.Niculiță-Voronca. – Iași: Polirom, 1998. – Vol. I. – 496 p.; București: Saeculum I.O., 1998. – Vol. II. – 495 p.; 24. Pamfile T. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție și introducere de I. Datcu / T.Pamfile. – București: Saeculum, 2005. – 431 p.; 25. Oltean D. Religia dacilor / D.Oltean. – București: Saeculum I.O., 2002. – 480 p.; 26. Rotaru L. N. Folclor din Stroești-Noua Suliță / Ediție îngrijită de prof. univ. dr. ing N. Leonăchescu / L.N.Rotaru. – Tîrgu-Jiu: Spicon, 2003. – 194 p.; 27. Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Oltenia. – București: Editura enciclopedică, 2001. – T. I. – 399 p.; 2002. – T. II. – 320 p.; 2003. – T. III. – 449 p.; 2004. – T. IV. – 440 p.; 28. Tochiță D. De la lume adunate și-napoi la lume date. Culegere de folclor din Pătrăuții de Sus și Pătrăuții de Jos. / D.Tochiță – Suceava: Alt Univers, 2005. – 94 p.